

Doncsev Toso

Egy pesti bolgár portréja

Apám emléke

Az üzlethez három dolog kell: eladó, vevő és áru. A legtöbben azt hiszik, hogy ebben az ügyletben a legfontosabb az értékesítendő portéka, pedig nem így van. Te, az árus vagy a legfontosabb szereplő, te vagy az elsődleges, a legértékesebb árucikk, mert minden jó kereskedő legeslegelőször önmagát adja el, a benned megtestesülő bizalmat értékesíted. A nagybani piac is eszerint működik, egy családi vállalkozásra meg százszorosan igaz, amit mondok. Az ár csak figyelemfelkeltő jelzés, az ár-érték valós arányára a garanciát az eladó szolgáltatja. Kitől szeretünk vásárolni? Aki rokonszenves, aki elnyeri a bizalmunkat. Ilyennek kell lenned. Vagyis olyan férfinak, akit az emberek szívesen fogadnának kedves ismerősükkül, barátjukul. Kezdjük a kinézetteddel: előny, ha jóvágású legény vagy, ha netalán nem így lenne, ellensúlyozd a hátrányod humorral, mosollyal, kiváló modorral, lekötelező udvariassággal. Az a mondás járja, hogy a szem a lélek tükre, én pedig azt állítom, hogy az arc az ember legjobb reklámja. Rövidre nyírt haj, frissen borotvált arc, a tekintély kedvéért, vékony, stuccolt bajusz. A másnapos szakálltól ápolatlan, fáradt, beteges lesz a küllemed. A csavargók, a bűnözők meg a betegek azok, akik nem törődnek a külsejükkel. Egy üzletembernek erőt, energiát, egészséget, tisztaságot, derűt és magabiztosságot kell sugároznia, és félcentis szakállal ez nehezen sikerül. Apám egész életében, több mint ötven éven át, minden reggel, vasárnap és ünnepnapokon is borotválkozott, amikor a férfiak többsége elblicceli a szőrtelenítést. Élete alkonyán, súlyos betegen, kórházban fekvé is hajnalban felkelt és rendbe szedte az arcvonásait, ahogy megszokta. Először friss hideg vízzel megpaskolta a bőrét, aztán ecsettel és rúdborotvaszapannal dús habot képzett a borotválendő részen, utána kellő dőlésszögbe igazítva önborotva-készülékét, a szőrszálak irányában kétszer végighúzta a borotvapengét a serkenő szakállon, a végén pedig egyszer kontrázott. A fölösleges habot kezével letörölte, aztán nedves timsóval végigsiklott a tükörsima felületen, kölnit permetezett az arcára és a nyakára, és végül leheletnyi krémet masszírozott be a pórusokba, mind a tíz ujjbegyével, frissítésként ismét megpaskolta a bőrét, és máris elkészült a hatperces procedúrával. Öregkorában is ruganyos, ráncatlan és jó szagú maradt az arca. Vevői közül a szép nők is szívesen cuppantottak csókot rája, kellemes volt az érintése, még az íze is.

Apám 1956 januárjában háromhetes első és egyetlen közös bulgáriai utazásunkat három dologra akarta felhasználni: egyrészt arra, hogy hazaszeretetet,

óhazai honvágyat plántáljon belém, másrészt kereskedőt faragjon belőlem, kinevelje méltó utódját a boltban, aki továbbviszi a cégét és a nevét, és harmadrészt mindeközben megtanítsa az élet igazságaira, mindarra, amit nem oktatnak az iskolában, pedig valójában csak ezek az ismeretek segítenek eligazodni a világban és az életben, és egyedül eme útmutatások követése és betartása vezet sikerre. Apám rendhagyó oktató-nevelő munkája a dolog természeténél fogva nem lehetett módszeres, de annál szemléletesebbnek bizonyult, mert a fennkölt bölcsességeket, a hétköznapi tapasztalatot, az apró-cseprő eseteket meg a közvetlen látottakat rögtön magyarázat kísérte, és mivel magyarul beszélgettünk, illendőségből nem kellett visszafognom kíváncsiságomat, folyton kérdezhettem, erre ösztönzött ő is, aki tanítómesteremként az utazások alatt, a séták idején, sőt még az étkezések közben, meg elalvás előtt is szabadon kalandozott a témák rengetegében. Feleletei egyértelműek, világosak voltak, még akkor is, ha nem titkolta el a felmerülő ügyek ellentmondásosságát. Összefüggő világképet vázolt fel, kifejtette a dolgok rendjét, elmagyarázta az élet alapvető törvényeit, a társadalmi együttélés szabályait, leírta az általános emberi természetet, elemezte az egyes nemzetek megkülönböztető jellemvonásait. Mindezt saját kipróbált és beigazolódott tapasztalataként tárta elém, szakértői tudásának aranyfedezete önmaga volt, sikeresnek tartott és akként bemutatott életútja. Meggyőző erővel vallotta, hogy ismeri a társadalom mozgatórugóit, mert saját döntéseit ennek megfelelően hozta, és ezért a rengeteg nehézség és viszontagság dacára, midőn emberek milliói buktak el a sors vizsgáján, ő csillagos ötöst szerzett a nagybetűs ÉLET-nek nevezett legalapvetőbb tantárgyban. Apám gondolkodásának központjában szakmája, a kereskedelem állt, ez volt erkölcsfilozófiai és gyakorlati tanításának az alapja, sarkalatos pontja, ezt tartotta a legfontosabb tantárgynak, amelyet kiválóan akart elsajátíttatni velem.

A kereskedő legfontosabb tulajdonsága az üzleti szellem, az üzleti érzék. Ez velünk született hajlam, tehetség. Olyan, mint a muzikalitás. Zenélni lehet tanulni, de akinek nincs hozzá érzéke, műkedvelő marad egész életében. Anyádnak sem volt születésénél fogva tehetsége a kereskedéshez, de évek alatt beletanult. No hát nem kiváló, de jó üzletasszony lett belőle. De miért is? Mert tanulni akart, mert szerette csinálni, és mert tőlem tanult, és megfogadta a tanácsaimat. Minden szakmával így van ez, de a kereskedelemmel hatványozottan. Mindegy, hogy milyen foglalkozást űzöl, üzleti érzék nélkül el vagy veszve. Ha nincs benned kereskedői véna, képtelen vagy hasznosítani a tudásod, mások fölöznek le az általad megtermelt hasznot. Szóval szeretni, mi több, élvezni kell az üzletelést, azaz az adásvételt, az alkudozást. Csak abban érhetsz el kiemelkedő eredményt, amit kedveled, csak az a jó üzletember, aki szereti a hivatását, a nagybetűs üzletet. Az igazi üzletember a szarból is aranyat csinál, a kutyaütő markában az arany gyorsan szarrá válik, még hajdanvolt emléke is elillan. Ahhoz kell a tehetség, hogy bármiben meglásd, felfedezd a lehetőséget és a nyereség esélyét, miben van haszon és menyi, és mi rejt kockázatot, hogyan kerülheted el a kárt, vagy miképp csökkentheted. Ehhez sok gyakorlat és tapasztalat kell, kockázaton és kudarcokon át vezet az út a sikerhez és a pénzhez.

Apám üzleti érzék szerint rangsorolta a népeket. Az élre – nemzeti elfogultságból – a bolgárokat tette, második helyre a zsidókat, harmadiknak az örmé-

nyeket, és végül utolsónak a görögöket. Nehéz lenne pártatlanul és tárgyilagosan megítélni ezt a rangsort, de az biztos, hogyha a világhírű multimilliárdos üzletemberek származását vizsgáljuk, a bolgárokat nem jegyzik ezen a tőzsdén. Apám ennek ellenére elégedett, sőt mi több, büszke volt nemzeti hovatartozására, nem cserélt volna senki fiával.

Meggyőződése szerint a bolgárok és a zsidók rokonlelkek, hasonlítanak egymásra, megegyezik a gondolkodásmódjuk. Apám 100%-ban, minden sejtjében bolgár volt, úgy érezte, hogy nemzetének tipikus tulajdonságait hordozza magában. Megítélésem szerint, és ezt nemcsak érthető fiúi elfogultságom mondatja velem, kirítt a bolgár kereskedők átlagából, mert nem a nagybani piacon, hanem Budán, aztán a belvárosban, később újból Budán árusított magyar úri, polgári, kispolgári környezetben, boltja évekig az MKP székházával átellenben volt, rendszeres újságolvasó és rádióhallgató lévén szélesebb társadalmi tapasztalatokra tett szert, szembesült a politikacsinálókcal és a hétköznapok valóságával, vagyis megfigyelőként benne élt az újkori magyar történelem sűrűjében. Tapasztalata hamar meggyőződésévé vált: a magyarokból hiányzik az üzleti érzék, a vállalkozói szellem, akiben leledzett ilyesmi, már a századfordulón kivándorolt Amerikába szerencsét próbálni, ahogy Magyarországon is a bolgárok közül csak az tudott gyökeret verni, aki ügyesebbnek, élelmesebbnek bizonyult a hazai környezeténél, a többi honfitársánál.

Ad az Isten bárányt eleget, de a hodályba nem hajtja be helyetted.

Istenigazából először 1956 januárjában szembesültem a nemzetek és a nemzeti-ségek különbözőségével, eltérő szokásaikkal és jellemvonásaikkal. Egyedi volt ez a világnézet, de nem egyedülálló. Úgy hiszem, sőt bizonyosra vehetem – rokona-ink, apám barátai és ismerősei körében szerzett tapasztalataim azt igazolja –, hogy a magyarországi bolgárkertészek és kereskedők, a bolgár agráriumból kisarjadt vállalkozó polgárok hasonló elveket és értékeket vallottak. Ez az életfilozófia nem képezte le a világ és az emberi társadalom törvényszerűségeinek tudományosan rendszerezett és egységes szerkezetbe foglalt, cáfolhatatlan magyarázatát, de a benne hívők számára biztos útmutatást, eligazítást adott a történelem katakliz- mái közepette, és vitathatatlanul humánusabb, gyakorlati mércével mérve pedig hatékonyabb és erőteljesebb volt, mint számos elismert gondolkodó elmélete. Apám gondolkodásának központjában a szakmája, a kereskedelem állt, ez volt erkölcsi és gyakorlati tanításának az alapja, sarkalatos pontja, ezt találta a legfontosabb tantárgynak, amit kiválóan akart elsajátíttatni velem, ám bevezetésként felvázolta Istenről, a hitről és az egyházzal vallott nézeteit és meggyőződését is, gondolkodásának axiómáit, amelyekről úgy tartotta, mert hitbéli tantételekről volt szó, időpocsékolás lett volna vitázni. Azt vallotta, ha szilárdak ezek az alapok, akkor archimédészi pontként szolgálnak az ember életútján, és pályafutása során szellemi erejét másra, termékenyebb tárgyakra összpontosíthatja.

Annak ellenére, hogy munkája elsődlegesen az anyagi szférában zajlott, a szellemi tevékenység, a gondolkodás elsőbbségét hirdette. Előbb mindent átgondolt, aztán cselekedett, a rutinnak tűnő tennivalókat időnként újragon- dolta, megvizsgálta a kritikus elme fényénél. Ebből az alapállásból kiindulva is vallotta, hogyha a legegyszerűbb feladatok megoldásához is tervre és gon-

dolatra van szükség, akkor olyan bonyolult dolog, mint a világ, nem jöhetett létre csak úgy magától, véletlenül. Ez a meggyőződése nemcsak hitéből, neveltetéséből fakadt, hanem a józan ésszel történő belátásból és következtetésből is. Számára Isten léte megkérdőjelezhetetlen tételként létezett, és a világban megtapasztalt szörnyűségek, emberi ésszel felfoghatatlan, megmagyarázhatatlan igazságtalanságok sem rendítették meg hitét, pedig ez a hit nem bigott, vakhitként leledzett benne. Megingathatatlanul hitt Isten létezésében, és meggyőződött arról, hogy az ember számára Isten szándékai a maguk teljességében kifürkészhetetlenek, és számunkra kedvezőtlen döntéseit, mi több, csapásait úgy kell értelmeznünk és elfogadnunk, mint ahogy a gyermekek kénytelen-kelletlen belenyugszanak a felnőttek parancsaiba, rendszabályaiba, mert gyermeki ésszel nem képesek felfogni, hogy a felnőttek mit és miért tesznek, miért tiltanak valamit, miért nem engednek a gyermeki szeszélynek. Szerinte Istent nem lehet és nem szabad számon kérni, hiábavaló ellene lázongani, bele kell nyugodni döntéseibe, különben sem tehetünk mást, csak keressük Isten üzeneteinek rejtett értelmét. Szerinte Isten azért adott szabad akaratot az embernek, hogy éljen vele. Meggyőződése szerint a Jóisten azt az emberfajtát kedveli és segíti, aki nem csupán Tőle várja élete jobbra fordulását, hanem azért mindent maga is megtesz. Apám az egyházi dogmákkal nem bíbelődött, a Szentháromság tanát nem próbálta felérni ésszel, úgy értelmezte, hogy a világmindenségben, a mennyben és itt a földön egyértelmű, ki az úr, mi az alá- és fölérendelés. Végső fokon az Atyaisten akaratától függ minden. Ez a dolgok normális, tényleges rendje, miként a családban a családfő, akképp a mennyben és a földön az Atyaistené a végső szó. Az anyaszentegyházat a hit szükséges szervezeti tartozékának, a papokat tisztviselőknak, a szertartások szakértő végrehajtóinak tartotta, olyanoknak, mint az állami szolgákat, csak az előbbieket az Istent, a hivatalnokokat meg az államot szolgálták. Valójában pedig az embereket, a társadalmat a hit és az erkölcs tartja egyben, nem az egyház meg az állam. Azt vallotta, hogy a hit alapvetően kétoldalú kapcsolat Isten és ember között, bensőséges, közvetlen kapocs, és a papok csak jól-rosszul bábáskodnak e kapcsolat ápolásánál. Főként a kevésbé érett, kevésbé önálló személyiségeknek van szükségük ilyesfajta közvetítő támaszra. Isten és az egyház kettősségében fejtette ki az emberekről, az emberi nemről vallott általános felfogását is.

Az emberek többségét, sőt az egész emberi nemet, kevés kivétellel, erkölcsi értelemben esendőnek, gyarlónak tartotta, önkritikusan elismerte önnön megingásait is. *Az emberek a lehető legkevesebb erőfeszítéssel jól szeretnének élni, többnyire a könnyebb ellenállás irányába haladnak, türelmetlenek, az azonnali élvezeteket választják. Érthető törekvés, de többnyire kivihetetlen, mert a jóléthez, a gyarapodáshoz észre, tehetségre és kitartó munkára van szükség. Mindenki saját szerencséje kovácsa, mindenki felelős a tetteiért és az életéért, a felnőtt ember nem hibáztathat másokat a kudarcaiért, pontosabban ez teljességgel felesleges, terméketlen magatartás és hozzáállás, mert mindig keresni kell a jó megoldást, a kiutat. Az ember legfőbb, leglényegesebb tulajdonsága az akarata, az igyekvése, a törekvése, a hiányzó tehetség, képesség, tudás és műveltség ezzel pótolható, a zseniális, de lusta álmodozók semmire sem viszik az életben, mert munka nélkül nincs eredmény, siker, fizetség. Minden*

hátrányból erényt lehet kovácsolni. Ne várjuk, hogy a sült galamb a szánkba repüljön, tegyük ki magunkat a szerencsének, teremtsük meg önmagunk számára a jó esélyeket, és használjuk ki azokat időben. Nyerjük meg másokat is az ügyünknek. Nagyon fontos a pontos időzítés és a türelem, ahogy a vadász lesben áll és vár a vadra, úgy kell felkészülten várnunk az adandó alkalomra. Persze a legjobb szándék ellenére is érheti az embert kudarc, ám mindig újra talpra kell állni. Tudomásul kell venni azt, hogy az élet alapvető ismérve az igazságtalanság. Csak a mesékben és a túlvilágon győzedelmeskedik végül az igazság. Azért történik mindez így, mert az ember gyenge és rest, rest a jóra, könnyebb a rossznak engedni, mint megharcolni a jóért.

1932 tavaszán a háromnapos hajóút alatt, míg Ruszéból Budapestre vitte a gőzös, volt ideje elgondolkodni az életén, jövődjé tervein. Tízennyolc éves volt.

Apámól az irigység teljességgel hiányzott. Nem mintha nem vágyott volna többre, jobbra. Amit akart, azt mind meg is szerezte. Mértéket szabott vágyainak, mert jóval több vagyont is halmozhatott volna fel, de érezte, látta a gazdagság veszélyeit. Nem akart gazdagsága rabjává lenni, s számot vetett az emberek mérhetetlen irigységével és rosszakaratával. Megérzéseit beigazolódta. Az irigység hiánya elsődlegesen abból fakadt, hogy elégedett volt önmagával. Senki fiával sem cserélt volna. Külleménél és szellemi képességeinél jobbat nem talált volna. Sikert ért el mindenben, amibe belefogott. Szilárd meggyőződése volt, hogy minden az ember tehetségén és szorgalmán múlik. Nem kárhoztatta az embereket, a környezetét, a hátrányos feltételeket és a fennálló rendszert, nekigyürkőzött, és boldogult. Nem értette azokat, akik a világot akarták megváltoztatni azért, hogy sorsuk jobbra forduljon, mert nem látták a kínálkozó lehetőségeket, mert nem volt képességük és kitartásuk azok kihasználására. Egy kis balkáni faluból indult Közép-Európa egyik fővárosába szerencsét próbálni, és nyolc év múltán, saját erejéből boltot nyitott Pest szívében. Apám saját sorsán mérte le az adott politikai rendszer értékét és működőképességét, és a háború előtti kort élhető és sikeres világnak tartotta.